

Föstudaginn 12. júní 1992.

Nr. 373/1989. **Landsbanki Íslands**

(Stefán Pétursson hrl.)

gegn

Þrotabúi Vatneyrar hf.

(Viðar Már Matthíasson hrl.).

Gjaldþrot. Skuldajöfnuður. Handveð. Sératkvæði.

Dómur Hæstaréttar.

Mál þetta dæma hæstaréttardómararnir Guðrún Erlendsdóttir, Hjörtur Torfason, Hrafn Bragason og Pétur Kr. Hafstein og Sigurður Líndal prófessor.

Áfrýjandi skaut máli þessu til Hæstaréttar með stefnu 27. september 1989. Hann gerir þær kröfur aðallega, að allar dómkröfur sínar í héraði verði teknar til greina og sér verði dæmdur málskostnaður í héraði og fyrir Hæstarétti. Til vara krefst hann þess, að sér verði aðeins gert að afhenda stefnda sparisjóðsbók nr. 320 við útibú Landsbanka Íslands á Patreksfirði með 342.781,65 króna innstæðu auk áfallinna vaxta frá 21. janúar 1988 til greiðsludags og að málskostnaður verði þá látinn falla niður.

Stefndi krefst staðfestingar hins áfrýjaða dóms og málskostnaðar fyrir Hæstarétti úr hendi áfrýjanda.

Með vísan til forsendna hins áfrýjaða dóms ber að staðfesta hann.

Áfrýjandi greiði stefnda 160.000 krónur í málskostnað fyrir Hæstarétti.

D ó m s o r ð:

Hinn áfrýjaði dómur skal vera óraskaður.

Áfrýjandi, Landsbanki Íslands, greiði stefnda, þrotabúi Vatneyrar hf., 160.000 krónur í málskostnað fyrir Hæstarétti.

S é r a t k v æ ð i**Hjartar Torfasonar hæstaréttardómara.**

Í máli þessu er einkum á því byggt af hálfu áfrýjanda, að svo hafi um samist milli fyrirsvarsmanna Vatneyrar hf. og útibússtjóra

bankans á Patreksfirði, að sparisjóðsreikningur félagsins nr. 320 ætti að sæta sömu meðferð og ráðstöfunarheimildum af hálfu bankans og bundnir reikningar, sem tíðkað var að nota í tengslum við víxlakaup og önnur lánsviðskipti bankans við fyrirtæki í rekstri. Eins og högum félagsins var háttað á þessum tíma, virðist sennilegt, að fyrirsvarsmönnum þess hafi gengið fleira til en það eitt að veita bankanum tryggingu fyrir greiðslu á útistandandi lánum, þegar þeir ákváðu að fela honum vörslur sparisjóðsbókarinnar og umsjón með greiðslum af reikningnum. Jafnframt var reikningurinn ekki stofnaður með beinu tilliti til nýrra lánsviðskipta, og um var að ræða ráðstöfun á meginhlutanum af væntanlegum tekjum félagsins við óbreyttar aðstæður.

Með tilliti til þessara atvika og til framburðar fyrirsvarsmanna Vatneyrar hf. verður að telja ósannað, að um þessa stöðu sparisjóðsreikningsins hafi samist með ótvíræðum hætti. Af sömu ástæðum er og ósannað, að reikningurinn hafi átt að teljast hliðstæður hlaupareikningi við bankann, þannig að ákvæði um skuldajöfnuð í 20. gr. reglugerðar um bankann nr. 30/1962 gætu tekið til hans eftir orðanna hljóðan. Hefur áfrýjandi ekki sýnt fram á, að hann hafi öðlast handveðsrétt yfir hinum umdeilda reikningi né annan skuldajafnaðarrétt en þann, sem fyrirsvarsmennirnir hafa viðurkennt. Með þessum athugasemdum er ég samþykkur atkvæði annarra dómenda.

Dómur bæjarþings Reykjavíkur 12. september 1989.

I.

Mál þetta, sem dómtekið var í dag, er höfðað fyrir bæjarþingi Reykjavíkur af þrotabúi Vatneyrar h/f, nnr. 9161-7730, Patreksfirði, gegn Landsbanka Íslands, kt. 710169-3819, Austurstræti 11, Reykjavík, með stefnu, birtri 25. ágúst 1988.

Dómkröfur stefnanda eru þessar:

1. Að stefndi verði dæmdur til að afhenda stefnanda sparisjóðsbók nr. 320 við útibú Landsbanka Íslands á Patreksfirði ásamt innstæðu, 342.781,65 kr., auk áfallinna vaxta frá 21. janúar 1988 til greiðsludags.
2. Að stefndi verði dæmdur til að greiða stefnanda 536.682,85 kr. með [nánar tilgreindum vöxtum].
3. Þá er krafist málskostnaðar samkvæmt gjaldskrá LMFÍ og fram lögðum málskostnaðarreikningi. Þá er þess og krafist, að dæmdur máls-

kostnaður beri frá 15. degi eftir dómsuppsögu og til greiðsludags dráttarvexti skv. III. kafla l. nr. 25/1987, þ.m.t. vaxtavexti skv. 12. gr. laganna.

Dómkröfur stefnda eru þær, að hann verði sýknaður af öllum kröfum stefnanda, en til vara, að hann verði sýknaður af þeirri kröfu stefnanda, að hann endurgreiði 536.682.85 kr. auk vaxta, svo og kröfu hans um málskostnað. Þá er gerð krafa um málskostnað úr hendi stefnanda.

Mál þetta var dómtekið að loknum munnlegum málflutningi 3. mars sl. Það var síðan endurupptekið, endurflutt og dómtekið tvívegis, 4. júlí sl. og í dag.

Sáttaumleitanir fyrir dómi hafa ekki borið árangur.

II.

Stefnandi lýsir málsatvikum svo, að bú hlutafélagsins Vatneyrar h/f, Patreksfirði, hafi verið tekið til gjaldþrotaskipta með úrskurði skiptaráðandans í Barðastrandarsýslu 18. nóvember 1987. Viðar Már Matthíasson hrl. hafi verið ráðinn bústjóri til bráðabirgða 20. nóvember 1987 og kosinn skiptastjóri á skiptafundi í þrotabúinu 17. mars 1988.

Fjárhagsörðugleikar Vatneyrar h/f hafi byrjað fyrir mörgum árum, og hafi félagið verið starfrækt árum saman, þótt það hafi þá í raun þegar verið orðið gjaldþrota. Félagið hafi ekki haft starfsmenn frá árslokum 1985, og framkvæmdastjóri hafi ekki verið starfandi frá því um mitt sama ár. Ástæða þess, að félagið hafi ekki fyrr verið tekið til gjaldþrotaskipta, mun hafa verið sú, að fyrirsvarsmenn þess hafi vonast til, að leigusamningur, sem gerður hafi verið við Straumnes h/f, Patreksfirði, um leigu hraðfrystihússins á Vatneyri, myndi skila félaginu þeim tekjum, sem forðað gætu því frá gjaldþroti.

Aðalviðskiptabanki hins gjaldþrota félags hafi verið útibú Landsbanka Íslands á Patreksfirði. Meðal reikninga, sem félagið átti við bankann, hafi verið sparisjóðsbók nr. 320. Inn á þá bók hafi Straumnes h/f greitt umsamdar leigugreiðslur vegna fyrrnefnds leigusamnings við Vatneyri h/f. Hafi sparisjóðsbók þessi verið geymd í útibúi stefnda á Patreksfirði.

Í nóvember 1987 hafi fyrirsvarsmenn Vatneyrar h/f orðið þess varir, að bankinn hafði í tveimur tilvikum tekið út úr sparisjóðsbókinni fjárhæðir, samtals 536.682,85 kr., án þess að hafa til þess heimild þeirra. Um hafi verið að ræða úttektir 18. ágúst 1987 á 80.163,95 kr. og 10. september 1987 á 456.518,90 kr. Með bréfi, dags. 16. nóvember 1987, hafi stjórn Vatneyrar h/f krafist þess, að ofangreindar fjárhæðir yrðu án tafar lagðar inn á bókinu aftur. Jafnframt hafi stjórnin upplýst, að farið hefði verið fram á, að bú félagsins yrði tekið til gjaldþrotaskipta. Við þessari beiðni stjórnar Vatneyrar h/f hafi engin svör borist frá stefnda.

Hinn 13. janúar 1988 hafi bústjóri þrotabús Vatneyrar h/f ritað útibúi

stefnda á Patreksfirði bréf, þar sem hann hafi krafist þess, að öllum banka-reikningum þrotabúsins yrði lokað þegar í stað, og jafnframt, að bankinn útskýrði þegar í stað áðurnefndar úttektir af sparisjóðsreikningnum nr. 320, hvaða heimild lægi til grundvallar úttektum og til hvers þeim hefði verið ráðstafað. Hafi ofangreindar kröfur þrotabúsins verið ítrekaðar með tveimur bréfum til stefnda, dags. 1. febrúar 1988. Engin svör hafi borist frá stefnda vegna bréfa þessara.

Á fyrsta skiptafundi, sem haldinn hafi verið 17. mars 1988, hafi lögmaður stefnda mótmælt kröfu þrotabúsins um endurgreiðslu þess fjár, sem bankinn hafi tekið af sparisjóðsreikningi stefnanda nr. 320, og lýst því jafnframt yfir, að bankinn myndi halda eftir því fé, sem inni á bókinni væri, að fjárhæð 342.781,65 kr.

Hinn 25. apríl 1988 hafi skiptastjóri stefnanda ritað stefnda enn eitt bréfið, þar sem hann hafi skorað á stefnda að greiða áðurnefndar kröfur, ella yrði höfðað mál til heimtu þeirra. Þar sem stefndi hafi ekki orðið við kröfum stefnanda né séð ástæðu til að svara bréfum hans, sé málsókn þessi óhjákvæmileg.

Stefndi muni hafa ráðstafað úttektunum af sparisjóðsreikningi stefnanda til þess að greiða afborganir af afurðaláni hans við bankann.

Málsástæður stefnanda eru þær, að einhliða taka stefnda á fé af sparisjóðsreikningi nr. 320 við útibúið á Patreksfirði hafi verið ólögmæt, þar sem samþykki Vatneyrar h/f til þeirrar ráðstöfunar hafi ekki legið fyrir. Það sé viðurkennd regla í kröfurétti, að bönkum sé óheimilt án samþykkis viðskiptamanna að nota innstæður þeirra til skuldajafnaðar, enda myndi slíkt, ef heimilt yrði talið, skapa óþolandi ójafnræði með bönkum annars vegar og öðrum kröfuhöfum hins vegar.

Mótmælt er þeirri málsástæðu stefnda, að gerður hafi verið handveðssamningur um greinda sparisjóðsbók. Í málinu liggi ekki fyrir formlegur handveðssamningur, og hafi því stefndi sönnunarbyrðina um það, að til slíks samnings hafi verið stofnað.

Þá sé hvorki í lögum nr. 86/1985 um viðskiptabanka né í reglugerð nr. 30/1962 um Landsbanka Íslands að finna heimild til að skuldajafna við sparisjóðsreikninga. Í 20. gr. áðurnefndrar reglugerðar sé hins vegar heimild handa bankanum til að ráðstafa fé af hlaupareikningi eða hliðstæðum reikningi til greiðslu gjaldfallinna skulda reiknings-eiganda við bankann. Gildi reglugerðarákvæðis byggist á því, að það hafi stóð í settum lögum. Þar sem ekki sé vikið að skuldajafnaðarrétti í lögum nr. 86/1985, fái ofangreint reglugerðarákvæði ekki staðist laga-lega.

Þá verði heimild til skuldajafnaðar við innstæðu sparisjóðsbókarinnar ekki heldur byggð á ákvæði 32. gr. gjaldþrotalaga nr. 6/1978. Meginreglan

sé sú, að hafi ekki verið hægt að beita skuldajöfnuði gagnvart skuldara sjálfum, þá sé það ekki heldur hægt gagnvart þrotabúinu.

Þá sé og á því byggt, að stefnanda sé heimildarlaust að halda eftirstöðvum reikningsins og svipta þannig aðra kröfuhafa þrotabúsins möguleikunum á að fá fullnustu í fénu. Stefnanda hafi verið kunnugt um slæma fjárhagsstöðu stefnanda og að hann ætti í raun ekki fyrir skuldum. Með framferði sínu sé stefnandi í raun að skapa sér yfirburðaaðstöðu fram yfir aðra kröfuhafa. Stefnandi byggir málsókn sína á almennum reglum kröfuréttar.

Vaxtakröfu sína byggir stefnandi á auglýsingum Seðlabanka Íslands á hverjum tíma um vaxtafót auk venju. Þá er og byggt á lögum nr. 25/1987 um vexti. Vaxtakrafan er byggð á 12. gr. laga nr. 25/1987.

Stefnandi styður málskostnaðarkröfu sína við 1. mgr. 177. gr. laga nr. 85/1936, sbr. 184. gr. sömu laga. Krafan um vexti af málskostnaði byggist á 3. mgr. 175. gr. síðastnefndra laga, sbr. 21. gr. laga nr. 54/1988.

Varðandi málsástæður og önnur atvik er tekið fram af hálfu stefnda, að um það leyti, sem leigusamningur Vatneyrar h/f og Straumness h/f um hraðfrystihúsið hafi verið gerður, nálægt 10. mars 1986, hafi forráðamenn Vatneyrar h/f, þeir Bolli Ólafsson og Guðfinnur Pálsson, komið að máli við útibússtjóra stefnda á Patreksfirði og tilkynnt honum um gerð samningsins. Hafi þeir farið þess á leit, að stofnuð yrði sparisjóðsbók á nafni Vatneyrar h/f til að leggja leigutekjurnar inn á. Hefði Landsbanki Íslands þannig handveð í bókinni og gæti, hvenær sem honum sýndist, tekið út úr bókinni til greiðslu inn á skuldir Vatneyrar h/f við bankann. Skuldirnar hafi þá verið komnar í vanskil að hluta og legið fyrir, að kröfurnar yrðu sendar lögfræðingadeild bankans til innheimtu. Sparisjóðsbókin hafi verið stofnuð og fengið númerið 320.

Stefndi byggir kröfur sínar í fyrsta lagi á almennum reglum veðréttarins svo og l. nr. 18/1887 um veð og að sér hafi verið heimilt að líta á umrædda sparisjóðsbók sem tryggingu fyrir skuldum. Fullnægt hafi verið meginskilyrðum til stofnunar handveðs. Stefndi hafi haft vörslur bókarinnar og yfirlýsingu forráðamanna Vatneyrar h/f um handveð í bókinni. Nægjanlegt sé, að handveðsyfirlýsing sé munnleg. Gjaldþrot félagsins hafi engin áhrif á handveðið. Handveðið sé utan skuldaraðar, og geti bankinn leitað fullnustu í veðinu án tillits til skiptanna, sbr. 34. gr. skiptalaga.

Í öðru lagi byggir stefndi á því, að sér sé heimilt að skuldajafna innstæðu á reikningum á móti skuldum skv. heimild í 20. gr. reglugerðar nr. 30/1962. Sú grein reglugerðarinnar hafi að vísu ekki beina stöð í lögum, en það geri hana ekki í sjálfu sér ógilda, en þessu ákvæði, sem viðskiptamenn bankans eigi að þekkja, megi jafna við samkomulag um skuldajöfnun, sem almennt gildi í ákveðnum bankaviðskiptum, án þess að um það sé gerður

sérstakur samningur. Heimild bankans byggist þannig á munnlegum handveðs- og skuldajöfnunarsamningi aðila. Stefnanda beri því að sýna fram á, að svo hafi ekki verið, ef hann vill byggja rétt sinn á því atriði.

Loks byggir stefndi á því, að sér hafi ekki verið heimildarlaust að halda eftirstöðvum reikningsins, sbr. 32. gr. gjaldþrotalaga nr. 6/1978. Samkvæmt því lagaákvæði sé hverjum þeim, sem skuldar þrotabúi, heimilt að draga frá það, er hann á hjá því, hvernig sem skuld og gagnkröfu er farið. Af þessari grein megi sjá, að skuldajafnaðarréttur rýmki verulega við gjaldþrotið. Stefndi fullnægi og öllum þeim skilyrðum, sem í greininni séu sett, til þess að skuldajöfnuði verði beitt.

Stjórnarmenn Vatneyrar h/f hafa gefið skýrslur fyrir dómi í máli þessu, þeir Hilmar Jónsson, Bolli Ólafsson og Guðfinnur Pálsson. Þá hefur og gefið skýrslu fyrir dómi Oddur Guðmundsson, útibússtjóri Landsbanka Íslands á Patreksfirði.

III.

Með leigusamningi, dags. 10. mars 1986, tók fyrirtækið Straumnes h/f á leigu hraðfrystihús Vatneyrar h/f á Vatneyri. Í 4. gr. leigusamningsins er kveðið á um það, að viðskiptabanka leigutaka skuli falið að sjá um, að leigugreiðslur berist leigusala, um leið og skilaverð afurða greiðist leigutaka. Leigugreiðslur voru lagðar inn á sparisjóðsbók Vatneyrar h/f nr. 320 við útibú Landsbanka Íslands á Patreksfirði, og var sú bók í vörslum bankans, svo sem fram er komið.

Í máli þessu greinir aðila á um það, hvort bankanum hafi verið heimilt að ráðstafa af innstæðu greindrar sparisjóðsbókar, svo sem gert var, og hvort bankanum sé heimilt að halda innstæðu bókarinnar vegna skulda Vatneyrar h/f við bankann. Af hálfu stefnda er á því byggt, að bankinn hafi haft handveð í sparisjóðsbókinni til tryggingar skuldum, auk þess sem skuldajöfnuður sé heimill á grundvelli 20. gr. reglugerðar nr. 30/1962 um Landsbanka Íslands, sbr. og 32. gr. laga nr. 6/1978 um gjaldþrot.

Ekki var gerður skriflegur handveðssamningur við bankann um greinda sparisjóðsbók, og forráðamenn Vatneyrar h/f hafa ekki kannast við fyrir dómi, að svo hafi um samist með aðilum, að bankinn hefði tryggingu eða ráðstöfunarrétt á innstæðu bókarinnar þrátt fyrir vörslur hennar. Verður því talið ósannað, að stofnast hafi til handveðs í sparisjóðsbókinni.

Þá verður ekki talið, að ákvæði 20. gr. reglugerðar nr. 30/1962 um Landsbanka Íslands feli í sér heimild til skuldajafnaðar í bankaviðskiptum sem þessum. Reglugerðarákvæði þetta hefur ekki lagastoð, að því er séð verður, auk þess sem það tekur ekki til sparisjóðsreikninga samkvæmt orðanna hljóðan.

Að því er varðar þá málsástæðu stefnda, að skuldajöfnuður sé heimill

á grundvelli 32. gr. gjaldþrotalaga nr. 6/1978, þá verður ekki talið, að það ákvæði verði túlkað svo rúmt, að til skuldajafnaðar geti stofnast gagnvart þrotabúi, þegar skuldajafnaðarréttur var ekki fyrir hendi gagnvart skuldara sjálfum fyrir gjaldþrot.

Með því að ekki er fallist á málsástæður stefnda samkvæmt framan-sögðu, ber að taka til greina kröfur stefnanda um afhendingu sparisjóðs-bókar nr. 320 við útibú Landsbanka Íslands á Patreksfirði ásamt innstæðu og vöxtum. Að því er varðar endurgreiðslu vegna fyrrgreindra tveggja úttekta, verður að telja nægilega upplýst með yfirheyrslum fyrir dómi, að fyrir hafi legið samþykki forráðamanna Vatneyrar h/f við því, að ráðstafað væri úr bókinni greiðslu, að fjárhæð 80.163,95 kr., vegna útgerðarláns. Hafna ber því kröfu stefnanda um endurgreiðslu þeirrar úttektar, en dæma ber stefnda til að greiða stefnanda 456.518,90 kr. vegna einhliða og ósamþykkrar úttektar 10. september 1987. Frá þeim degi ber að reikna þá vexti, sem krafist er og nánar greinir í dómsorði.

Samkvæmt þessum úrslitum málsins ber að dæma stefnda til greiðslu máls-kostnaðar, sem telst hæfilega ákveðinn 165.000 kr. að meðtöldum söluskatti.

Eggert Óskarsson borgardómari kvað upp dóm þennan.

D ó m s o r ð :

Stefndi, Landsbanki Íslands, skal afhenda stefnanda, þrotabúi Vatneyrar h/f, sparisjóðsbók nr. 320 við útibú Landsbanka Íslands á Patreksfirði ásamt innstæðu, 342.781,65 kr., auk áfallinna vaxta frá 21. janúar 1988 til greiðsludags.

Stefndi greiði stefnanda 456.518,90 kr. með 42% dráttarvöxtum á ári frá 10. 9. 1987 til 1. 10. 1987, með 43,2% dráttarvöxtum á ári frá þeim degi til 1. 11. 1987, með 45,6% dráttarvöxtum á ári frá þeim degi til 1. 12. 1987, með 49,2% dráttarvöxtum á ári frá þeim degi til 1. 1. 1988, með 51,6% dráttarvöxtum á ári frá þeim degi til 1. 3. 1988, með 45,6% dráttarvöxtum á ári frá þeim degi til 1. 5. 1988, með 44,4% dráttarvöxtum á ári frá þeim degi til 1. 7. 1988, með 52,8% dráttarvöxtum á ári frá þeim degi til 1. 8. 1988, með 56,4% dráttarvöxtum á ári frá þeim degi til 25.8. 1988, en frá þeim degi til greiðsludags með þeim dráttarvöxtum, sem Seðlabanki Íslands ákveður hverju sinni samkvæmt 10. gr. l. nr. 25/1987, og 165.000 kr. í málskostnað að meðtöldum söluskatti. Málskostnaðarfjárhæðin, án söluskatts, ber dráttarvexti frá 15. degi eftir dómsuppsögu.

Dráttarvextir leggjast við höfuðstól á tólf mánaða fresti, í fyrsta sinn 10. 9. 1988, í samræmi við 12. gr. síðastnefndra laga.

Dómi þessum ber að fullnægja að viðlagðri aðför að lögum.